

ДҮҮРГИЙН ЭРХ МЭДЛИЙГ ЗОХИЦУУЛЖ БУЙ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН (Мэдээлэл - лавлагаа)

Р. Хатанбаатар, Б. Ариунжаргал

Дүүргийн засаг даргын эрх зүйн байдлын талаар нийт 63 хуульд зохицуулт хийсэн байна. Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992, Монгол улсын Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль. (шинэчилсэн найруулга) 2006, Иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх тухай хууль 1995, Нийслэлийн эрх зүйн байдлын тухай хууль 1994, Хот, тосгоны эрх зүйн байдлын тухай хууль 1993 оны хуулиар тус тус зохицуулсан байна. Үүнийг дэлгэрүүлэн авч үзвэл:

1. Хот байгуулалтын тухай хууль

- **9 дүгээр зүйл. Аймаг, нийслэлийн Засаг даргын бүрэн эрх**

9.1.Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга нь хот байгуулалтын талаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

9.1.1.хот, тосгоны батлагдсан хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөө болон барилгажилтын төслийг үндэслэн газар олгох, хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах;

9.1.2.аймаг, нийслэлийн ерөнхий архитекторыг 4 жилийн хугацаагаар томилох;

9.1.3.ерөнхий архитектороор удирдуулсан Хот байгуулалт, барилга захиалагчийн албыг байгуулах;

9.1.4.аймаг, нийслэлийн хөгжлийн төсөл, хот, тосгоны ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулах, тодотгол, шинэчлэл хийх асуудлыг санаачлан зохион байгуулах;

9.1.5.хот байгуулалтын үйл ажиллагаа болон газар ашиглалт, хамгаалалтад хяналт тавих;

9.1.6.хот байгуулалтын чиглэлээр хийгдсэн ажлын талаархи тайланг хот байгуулалтын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагад жилд нэг удаа ирүүлэх.

2. Газрын тухай хууль

- **21 дүгээр зүйл. Нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг даргын бүрэн эрх**

21.1. Нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал газрын харилцааны талаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

21.1.1. Засаг даргын өргөн мэдүүлсэн хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний үе шатны төсөл болон нийслэлийн тухайн жилийн газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөг дүүрэг бүрийн хуваарьтайгаар хэлэлцэн батлах.

21.2. Нийслэлийн Засаг дарга газрын харилцааны талаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

21.2.1. хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний үе шатны төсөл болон нийслэлийн тухайн жилийн газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөний төслийг дүүрэг бүрээр боловсруулж, дүүргийн Засаг даргын санал, газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын дүгнэлтийн хамт нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралд өргөн мэдүүлэх;

21.2.2. батлагдсан төлөвлөгөөний дагуу тухайн жилд эзэмшүүлэх, ашиглуулах газрын байршил, зориулалт, хэмжээг тогтоох;

21.2.3. нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаас баталсан хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний үе шатны төсөл, нийслэлийн газар зохион байгуулалтын ерөнхий болон тухайн жилийн төлөвлөгөөний дагуу хотын суурьшлын бүсийн инженерийн шугам, сүлжээ бүхий болон сүлжээнд холбогдохоор төлөвлөгдсөн газруудад газар эзэмшүүлэх, ашиглуулах асуудлыг шийдвэрлэнэ. Уг асуудлыг шийдвэрлэхэд холбогдох дүүргийн Засаг даргын саналыг авсан байна;

21.2.4. хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний үе шатны төсөл болон тухайн жилийн газар зохион байгуулалтын батлагдсан төлөвлөгөөний дагуу энэ хуулийн 21.2.3-т заасан газар эзэмшүүлэх, ашиглуулах ажлыг зохион байгуулах.

21.5. Дүүргийн Засаг дарга газрын харилцааны талаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

21.5.1. хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний үе шатны төсөл, нийслэлийн газар зохион байгуулалтын ерөнхий болон тухайн жилийн төлөвлөгөөний төсөлд санал өгөх;

21.5.2. нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаас баталсан хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний үе шатны төсөл, газар зохион байгуулалтын ерөнхий болон тухайн жилийн төлөвлөгөөний дагуу нутаг дэвсгэрийнхээ тухайн жилийн газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөний төслийг боловсруулж, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралд өргөн мэдүүлэх

21.5.3. энэ хуулийн 21.2.3-т зааснаас бусад газрыг дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаас баталсан тухайн жилийн газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөний дагуу энэ хуулийн 21.2.2-т заасныг баримтлан, дүүргийн хэмжээнд иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагад эзэмшүүлэх, ашиглуулах асуудлыг шийдвэрлэж, зохион байгуулах.

23.3. Аймаг, нийслэлийн газрын алба дараахь эрх хэмжээтэй байна:

23.3.1. аймаг, нийслэлийн газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөний төслийг боловсруулах;

23.3.2. засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн тухайн нэгжийн хилийн цэсийг тодотгох, өөрчлөлт оруулах талаар гарсан саналыг зохих журмын дагуу боловсруулах;

23.3.3. газрын кадастр эрхлэх, аймаг, нийслэлийн газрын мэдээллийн сан байгуулж, олон нийтэд мэдээллээр үйлчлэх;

23.3.4. газрын тайланг зохих журмын дагуу гаргаж Засаг даргад тайлагнах;

23.3.5. нутаг дэвсгэрийнхээ хэмжээнд хийгдэх газар зохион байгуулалтын ажлыг зохион байгуулах;

23.3.6. тухайн шатны Засаг даргын саналыг авсны үндсэн дээр сумын газрын даамал, дүүргийн газрын албаны даргыг томилох, чөлөөлөх;

23.3.7. Засаг даргын шийдвэрийг үндэслэн иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагатай газар эзэмшүүлэх, ашиглуулах асуудлаар гэрээ байгуулж, эрхийн гэрчилгээ олгох;

23.3.8. газрын төлбөрийг зохих хууль тогтоомжийн дагуу ногдуулж хураах.

• 33 дугаар зүйл. Газар эзэмшүүлэх шийдвэр гаргах

33.1. Монгол Улсын иргэн, аж ахуйн нэгж байгууллагад газар эзэмшүүлэх асуудлыг дараахь журмыг баримтлан шийдвэрлэнэ:

33.1.1. энэ хуулийн 29.1, 29.2, 29.3-т заасан болон төсөвт байгууллагад зайлшгүй хэрэгцээтэй газрыг эзэмшүүлэх тухай шийдвэрийг аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаар баталсан газар зохион байгуулалтын ерөнхий болон тухайн жилийн төлөвлөгөөний дагуу тухайн шатны Засаг дарга гаргана;

33.1.2. энэ хуулийн 33.1.1-д зааснаас бусад зориулалтаар болон энэ хуулийн 29.1, 29.2, 29.3-т заасан хэмжээнээс илүү газар эзэмших хүсэлт гаргасан иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагад газар эзэмшүүлэх асуудлыг тухайн шатны Засаг дарга дуудлага худалдаа,

төсөл шалгаруулах зарчмаар шийдвэрлэнэ. Төсөл шалгаруулах, дуудлага худалдаа явуулах журмыг Засгийн газар тогтооно.

33.2. Энэ хуулийн 33.1.2-т заасан шийдвэрийн дагуу газар эзэмших эрх авсан этгээд нь заасан хугацаанд газар эзэмших эрхийн гэрчилгээний үнийг төлөөгүй бол уг эрхийн гэрчилгээг дахин дуудлага худалдаанд оруулна.

33.3. Эрхийн гэрчилгээгээр газар эзэмшүүлэх шийдвэрийн талаар үүссэн маргааныг энэ хуулийн 60.1.1-д заасны дагуу шийдвэрлэнэ.

33.4. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөнд эзэмшүүлж болохоор зааснаас бусад газарт газар эзэмшүүлэхийг хориглоно.

- **36 дугаар зүйл. Газар эзэмших эрхийн гэрчилгээний дуудлага худалдааны үнэ, үйлчилгээний хураамж**

36.1. Газар эзэмших, ашиглах эрхийн гэрчилгээний дуудлага худалдааны анхны үнийг газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагаас баталсан аргачлалын дагуу тухайн шатны Засаг дарга тогтооно. (Энэ хэсэгт 2003 оны 6 дугаар сарын 12-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт орсон ба 2005 оны 1 дүгээр сарын 27-ны өдрийн хуулиар нэмэлт орсон)

37 дугаар зүйл. Газар эзэмших эрхийн гэрчилгээний хугацааг сунгах

37.1. Эрхийн гэрчилгээний хүчин төгөлдөр байх хугацаа дуусахаас 30-аас доошгүй хоногийн өмнө эзэмшигч нь хугацаа сунгуулах тухай хүсэлтээ тухайн шатны Засаг даргад гаргах бөгөөд дараахь баримт бичгүүдийг хавсаргана:

37.1.1. газар эзэмших эрхийн гэрчилгээ;

37.1.2. газрын төлбөрийг төлсөн тухай баримт; 37.1.3. байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээгээр гарсан дүгнэлтийг хэрэгжүүлсэн талаархи тодорхойлолт.

37.2. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга хугацаа сунгуулах тухай хүсэлтийг хүлээн авснаас хойш 15 хоногийн дотор эрхийн гэрчилгээ эзэмших нөхцөлийг хангаж ажилласан эсэхийг хянаж, түүнийг хангасан тохиолдолд газар эзэмших эрхийн гэрчилгээний хугацааг сунгах шийдвэр гаргана. Уг шийдвэрийг үндэслэн сумын газрын даамал, аймаг, нийслэл, дүүргийн газрын алба бүртгэнэ.

38.4. Эрхийн гэрчилгээг шилжүүлэх тухай хүсэлтийг хүлээн авснаас хойш ажлын 15 өдрийн дотор тухайн шатны Засаг дарга шийдвэр гаргана. Уг шийдвэрийг үндэслэн сумын газрын даамал, аймаг, нийслэл, дүүргийн газрын албанд бүртгүүлснээр эрхийн гэрчилгээг шилжүүлсэн нь хүчин төгөлдөр болно.

- **40 дүгээр зүйл. Газар эзэмших эрхийн гэрчилгээг хүчингүй болгох**

40.1. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга дараахь тохиолдолд газар эзэмших эрхийн гэрчилгээг хүчингүй болгоно:

40.4. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга эрхийн гэрчилгээг хүчингүй болгосон шийдвэрээ газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад мэдэгдэж улсын бүртгэлд тусгуулна. (Энэ хэсэгт 2003 оны 6 дугаар сарын 12-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт орсон)

- **43 дугаар зүйл. Гэрээний хугацаа дуусахаас өмнө бусдын эзэмшил газрыг солих буюу эргүүлэн авахад нөхөх олговор олгох**

43.1. Газар эзэмшигч иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага нь энэ хуулийн 42.3-т заасан гэрээ байгуулсны дараа хууль болон уг гэрээнд өөрөөр заагаагүй бол ийнхүү гэрээ

байгуулсан өдрөөс хойш 90 хоногийн дотор холбогдох газрыг чөлөөлж, тухайн шатны Засаг даргын мэдэлд шилжүүлнэ.

43.3. Газар эзэмшигчид олгох нөхөх олговрыг энэ хуулийн 42.3-т заасан гэрээг байгуулахад улсын төсвөөс тухайн шатны Засаг даргын мэдэлд шилжүүлсэн байна.

44 дүгээр зүйл. Газар ашиглуулах

44.4. Монгол Улсад байнга (183 хоногоос дээш хугацаагаар) оршин суугаа гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүнд газрыг зөвхөн гэр бүлийн хамтын хэрэгцээний нь зориулалтаар ашиглуулах асуудлыг дуудлага худалдааны зарчмаар тухайн шатны Засаг дарга шийдвэрлэнэ.

44'дүгээр зүйл. Сууц өмчлөгчдийн холбоонд орчны газрыг ашиглуулах

44¹.1. Сууц өмчлөгчдийн холбооны нэрийн өмнөөс тухайн холбооны гүйцэтгэх захирал орчны газрыг ашиглах тухай хүсэлтээ газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагаас баталсан загварын дагуу уг асуудлаар шийдвэр гаргах эрх бүхий тухайн шатны Засаг даргад гаргана.

• 46 дугаар зүйл. Бусдын эзэмшил, ашиглалтад байгаа газрыг нийтийн эдэлбэрт болон тусгай хэрэгцээнд ашиглах

46.1. Засгийн газар аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга газар эзэмшигч, ашиглагчтай урьдчилан тохиролцож, гэрээ байгуулсны үндсэн дээр бусдын эзэмшил, ашиглалтад байгаа газрыг тодорхой хугацаатайгаар нийтийн эдэлбэрт болон тусгай хэрэгцээнд төлбөртэй буюу төлбөргүйгээр ашиглаж болно.

52 дугаар зүйл. Бэлчээр, түүнийг зохистой ашиглах, хамгаалах

52.2. Зуслан, намаржаа болон отрын бэлчээрийг баг, хот айлаар хуваарилж нийтээр ашиглана. Тухайн жилийн бэлчээрийн гарц, иргэдийн саналыг харгалзан өвөлжөө, хаваржааны бэлчээрийг малаас чөлөөлөх, мал оруулах хугацааг сум, дүүргийн Засаг дарга тогтоож, баг, хорооны Засаг дарга, иргэд мөрдөж хэрэгжүүлнэ. Өвөлжөө, хаваржааны тодорхой нутаг бэлчээрийг талхлагдахаас хамгаалах, нөхөн сэргээх зорилгоор тухайн бүс нутгийн онцлог, бэлчээр ашиглаж ирсэн уламжлал, газрын даац, чадавхийг харгалзан, багийн иргэдийн Нийтийн Хурлын саналыг үндэслэн сумын Засаг дарга малчдад болзол, гэрээний дагуу хэсэг бүлгээр ашиглуулж болно.

52.8. Байгалийн гамшиг, гэнэтийн бусад аюулын улмаас өөр аймаг, сумын нутаг дэвсгэрт нүүдэллэх шаардлага гарвал тухайн шатны Засаг дарга нар уг асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэнэ. Хэрэв тохиролцохгүйд хүрвэл уг асуудлыг дээд шатны Засаг дарга буюу Засгийн газар шийдвэрлэнэ.

• 53 дугаар зүйл. Хадлангийн талбайг зохистой ашиглах, хамгаалах

53.1. Сум, дүүргийн Засаг дарга мэргэжлийн эрх бүхий байгууллагатай хамтран хадлангийн талбайд газар зохион байгуулалтын арга хэмжээ авч, түүний хэрэгжилтийг хангана.

53.2. Сум, дүүргийн Засаг дарга хадлан авах бололцоотой талбайг жил бүр иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагад ашиглуулахаар баг, хорооны иргэдийн Нийтийн Хурлын саналыг үндэслэн хуваарилж, түүний хэрэгжилтийг зохион байгуулна.

53.3. Газрын нэгдмэл сангийн ангилалд бүртгэгдсэн хадлангийн талбайд 5 дугаар сарын 15-ны өдрөөс эхлэн хадлан авч дуустал мал бэлчээхийг хориглоно.

53.4. Иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага сум, дүүргийн Засаг даргатай тохиролцон бэлчээрийн зохих ургацтай хэсгийг хадлангийн талбай болгон ашиглаж болно. Энэ нь газрын нэгдмэл сангийн ангилалд бүртгэгдсэн хадлангийн газарт хамаарахгүй.

53.5. Сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын шийдвэрийг үндэслэн, хадлангийн талбайг усалгаатай болгох, хамгаалах, бордох, ойн зурвас тарих зэргээр өөрийн хүч, хөрөнгөөр сайжруулалт хийж, ургацыг нь тогтвортой дээшлүүлсэн иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагад сумын Засаг дарга уг талбайг нь эзэмшүүлж болно.

3. ТБУС хууль

- **51 дүгээр зүйл. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг даргын бүрэн эрх**

51.1. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга дараахь бүрэн эрхтэй:

51.1.1. үйл ажиллагааны хөтөлбөр болон үйл ажиллагааны хэтийн төлөвлөгөө боловсруулах;

51.1.2. төсвийн төсөл боловсруулах;

51.1.3. тухайн шатны иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаас баталсан үйл ажиллагааны хөтөлбөр, үйл ажиллагааны хэтийн төлөвлөгөөнд нийцүүлэн орон нутгийн төсвийн байгууллагын үйл ажиллагааг чиглүүлэх;

51.1.4. орон нутгийн төсвийн байгууллага, бусад этгээдээс худалдаж авах бүтээгдэхүүний хэрэгцээг тодорхойлж, гэрээ байгуулах;

51.1.5. орон нутгийн өмчийн эд хөрөнгийн ашиглалт, хамгаалалт, бүрэн бүтэн байдлыг хангах;

51.1.6. орон нутгийн төсвийн байгууллага, орон нутгийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн ерөнхий менежерийг улсын төсвийн байгууллага, төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн ерөнхий менежерийг томилдог зарчимтай ижил зарчмаар шалгаруулан томилох, үр дүнгийн гэрээ байгуулах;

51.1.7. үр дүнгийн гэрээнд заасан орон нутгийн төсвийн байгууллага, орон нутгийн өмчит болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн бүтээгдэхүүний нийлүүлэлт, санхүүгийн үр дүнд хяналт тавих;

51.1.8. улсын төсвөөс санхүүжүүлэх бүтээгдэхүүнийг нийлүүлэх талаар аймаг, нийслэлийн Засаг дарга тухайн асуудлыг эрхэлсэн төсвийн ерөнхийлөн захирагчтай, бусад шатны Засаг дарга дээд шатны Засаг даргатай гэрээ байгуулах;

51.1.9. орон нутгийн төсвөөс санхүүжүүлэх бүтээгдэхүүнийг нийлүүлэх талаар иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралтай гэрээ байгуулах, хэрэгжилтийг зохион байгуулах, тайлагнах;

51.1.10. энэ хуульд заасан үүргийг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах хөрөнгийг орон нутгийн эх үүсвэрээс бүрдүүлэх.

3. ТБУС хууль

- **53 дугаар зүйл. Сум, дүүргийн Засаг даргын үүрэг**

53.1. Сум, дүүргийн Засаг дарга энэ хуулийн 51.1-д заасан бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэхээс гадна дараахь үүрэгтэй:

53.1.1. сум, дүүргийн төсвийн татварын болон татварын бус орлого, аймаг, нийслэлийн төсвөөс олгох санхүүгийн дэмжлэгт багтаан энэ хуулийн 52.2-т заасан сум, дүүргийн хариуцах бүтээгдэхүүнийг нийлүүлэх;

53.1.2. энэ хуулийн 52.1.2-т заасан Засгийн газар худалдан авах бүтээгдэхүүн (боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээ болон бусад)-ийг аймаг, нийслэлийн Засаг даргатай хийсэн гэрээний үндсэн дээр нийлүүлэх.

- **55 дугаар зүйл. Орон нутгийн өмч болон орон нутаг дахь төрийн өмчийг эзэмших, ашиглах**

55.1. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн төсвийн байгууллага үндсэн бүтээгдэхүүнээ нийлүүлэхэд ашиглаж байгаа төрийн болон орон нутгийн өмчийн эд хөрөнгийг тухайн нэгжийн балансад бүртгэнэ.

55.2. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн төсвийн байгууллага өөрийн балансад байгаа эд хөрөнгийн ашиглалт, хамгаалалтыг хариуцна.

55.3. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн төсвийн байгууллагын ерөнхий менежер байгууллагын балансад байгаа эд хөрөнгийг бүрэн эрхийнхээ хүрээнд эзэмшиж ашиглана.

55.4. Орон нутгийн төсвийн байгууллага өөрт байгаа орон нутгийн өмчийн эд хөрөнгө ашигласны төлбөрийг жил бүр орон нутгийн төсөвт төлнө.

3. Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хууль, 1996

- **78 дугаар зүйл. Орон нутгийн өмчийн талаархи Засаг даргын бүрэн эрх**

1.Засаг дарга нь иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаас орон нутгийн өмчийн эд хөрөнгийн талаар гарсан шийдвэрийг Засгийн газрын бодлогод нийцүүлэн хэрэгжүүлэх үүрэгтэй.

2.Засаг дарга дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

1/иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаас олгосон эрх хэмжээний дотор орон нутгийн өмчийг эзэмших, ашиглах, захиран зарцуулах;

2/орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн эрх баригчийг томилох;

3/орон нутгийн өмчийн төлөөлөгчийг томилох, өөрчлөх саналаа Хурлын Тэргүүлэгчдэд оруулах;

4/орон нутгийн өмчийн эд хөрөнгийн нэгдсэн бүртгэл хөтлөх, эд хөрөнгийн тооллого явуулах ажлыг зохион байгуулах;

5/орон нутгийн өмчит албан байгууллагыг шаардлагатай эд хөрөнгөөр хангах;

6/орон нутгийн өмчийн эд хөрөнгийг Төрийн өмчийн хорооны мэргэжил, арга зүйн удирдлагын дор хувьчлах ажлыг зохион байгуулах;

7/нутгийн өмч эрхэлсэн ажилтан буюу албыг шуурхай удирдах.

4. Төрийн хяналт шалгалтын тухай 2003

- **8 дугаар зүйл. Аймаг, нийслэл, сум, дүүрэг, баг, хорооны Засаг даргын бүрэн эрх**

8.1.Бүх шатны Засаг дарга дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

8.1.1.хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газар, түүний байгууллагын болон иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын шийдвэрийн биелэлтийг нутаг дэвсгэртээ оршдог нийт байгууллага, аж ахуйн нэгжид тэдгээрийн харьяалал, өмчийн төрөл хэлбэрийг харгалзахгүйгээр хянан шалгах;

8.1.2.хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газар, түүний байгууллагын болон иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын шийдвэрийн биелэлтийг нутаг дэвсгэртээ мэдээлэх, сурталчлах, хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулж, үр дүн, биелэлтийг Засгийн газраас тогтоосон журмын дагуу дээд шатны Засаг дарга, Засгийн газарт мэдээлэх.

8.2. Аймаг, нийслэлийн Засаг даргын тусгай бүрэн эрх:

8.2.1. Засгийн газраас тогтоосон нийтлэг журмыг үндэслэн өөрийн болон доод шатны Засаг даргын ажлын алба, харьяа байгууллага, аж ахуйн нэгжид дотоодын хяналт шалгалтыг зохион байгуулах журмыг баталж мөрдүүлэх;

8.2.2. хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газрын шийдвэрийг хэрэгжүүлж байгаа байдлыг судлах ажлыг нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд зохион байгуулж нэгтгэн, тэдгээрийг боловсронгуй болгох саналаа Ерөнхийлөгч, Засгийн газарт өргөн мэдүүлэх;

8.3. Сум, дүүргийн Засаг даргын тусгай бүрэн эрх :

8.3.1. хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газар, түүний байгууллагын болон иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын шийдвэрийн биелэлтийг хангах талаар зохиож байгаа ажил, түүний явц, үр дүнгийн тухай нутаг дэвсгэртээ оршдог байгууллага, аж ахуйн нэгжийн эрх баригчдын мэдээллийг сонсож, илтгэл сонсголыг хэлэлцэн хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх талаар үүрэг даалгавар өгч биелэлтийг хангуулах.

5. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуульд,

- **46 дугаар зүйл. Байгал орчныг хамгаалах эдийн засгийн хөшүүрэг**

5. Хууль бусаар бэлтгэж хураалгасан байгалийн баялгийн борлуулалтын орлогын 15 хувийг тухайн зөрчлийг илрүүлсэн улсын байцаагчид мэргэжлийн хяналтын байгууллага, байгаль хамгаалагчид тухайн аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн **Засаг дарга** олгоно.

6. Газрын хэвлийн тухай

- **7 дугаар зүйл. Аймаг, нийслэлийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал болон Засаг даргын бүрэн эрх**

2/энэ хэсгийн 1-д заасан асуудлын талаар аймаг, нийслэлийн Засаг даргын тайлан, мэдээллийг хэлэлцэх.

2. Аймаг, нийслэлийн **Засаг дарга** газрын хэвлийг ашиглах, хамгаалах талаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ

- **15 дугаар зүйл. Ашигт малтмал олборлохоос өөр зориулалтаар ашиглуулахаар газрын хэвлийг олгох**

1/улсын болон аймаг, нийслэлийн чанартай барилга байгууламж барих, ашиглахад зориулан тухайн аймаг, нийслэлийн **Засаг дарга**;

4. Газар доор нефть, хий, бусад бодис, материал хадгалах, хортой бодис, үйлдвэрлэлийн хаягдлыг хамгаалан булах, бохир ус зайлуулах зориулалттай барилга байгууламж барих, ашиглахад зориулан газрын хэвлийг тухайн аймаг, нийслэлийн **Засаг даргын** зөвшөөрлийг үндэслэн сум, дүүргийн **Засаг дарга** олгоно.

7. Энэ зүйлийн 6 дахь хэсэгт заасан зориулалтаар газрын хэвлийг ашиглуулахыг Засгийн газраас зөвшөөрсөн тохиолдолд газрын хэвлийг аймаг, нийслэлийн **Засаг дарга** олгоно. Гүйцэтгэгч байгууллага нь хортой бодисыг хамгаалан булснаа байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагад бүртгүүлнэ.

- **56 дугаар зүйл. Маргааныг хянан шийдвэрлэх харьяалал**

1/нутаг дэвсгэрт нь ердийн ашигт малтмалыг олборлох зориулалтаар газрын хэвлийг ашиглах талаар болон энэ хуулийн 18 дугаар зүйлд заасан асуудлаар гарсан маргааныг аймаг, нийслэлийн **Засаг дарга**;

7. Газрын төлбөрийн тухай

- **11 дүгээр зүйл. Газрын төлбөртэй холбогдсон маргааныг хянан шийдвэрлэх**

1. Газрын төлбөртэй холбогдон үүссэн дараахь маргааныг дор дурдсан байгууллага, албан тушаалтан хянан шийдвэрлэнэ:

1/ төлбөр төлөгч болон газрын асуудал эрхэлсэн албаны холбогдох албан тушаалтны хооронд үүссэн маргааныг тухайн албан тушаалтны дээд шатны байгууллага, албан тушаалтан;

2/ төлбөр төлөгч болон Засаг даргын хооронд үүссэн маргааныг тухайн Засаг даргын дээд шатны байгууллага, албан тушаалтан;

7. Монгол улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай

- **14 дүгээр зүйл. Сум, дүүргийн Засаг даргын бүрэн эрх**

14.1. Сум, дүүргийн **Засаг дарга** дараахь бүрэн эрхтэй:

14.1.2. сум, дүүргийн нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд тухайн жилд иргэдэд өмчлүүлэх газрын байршил, нийт хэмжээний тухай саналыг дүүргийн хувьд хороо бүрээр, энэ хуулийн 4 дүгээр зүйлд заасан зориулалт тус бүрээр, сумын хувьд баг, тосгон бүрээр, энэ хуулийн 4 дүгээр зүйлд заасан зориулалт бүрээр тус тус боловсруулж иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаар хэлэлцүүлэн аймаг, нийслэлийн **Засаг даргад** хүргүүлэх;

14.1.3. аймгийн төвийн сумын болон нийслэлийн дүүргийн **Засаг дарга** иргэдийн газар өмчлөх хүсэлтийг хүлээн авч аймаг, нийслэлийн **Засаг даргад** уламжлах, бусад сумын **Засаг дарга** уг өргөдлийг хүлээн авч тухайн шатны иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын саналыг үндэслэн газар өмчлүүлэх тухай шийдвэр гаргах;

14.1.5. иргэн өмчийнхөө газрыг гадаадын хуулийн этгээд, гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүний өмчлөл, эзэмшилд шилжүүлсэн, газар тариалангийн газрыг зориулалт бусаар ашигласан, хүн амын эрүүл мэнд, байгаль хамгаалал, үндэсний аюулгүй байдлын ашиг сонирхолд харшаар ашигласан тохиолдолд тухайн иргэнд газар өмчлүүлэх шийдвэр гаргасан сумын **Засаг дарга** газрыг нь хураан авах шийдвэр гаргуулахаар шүүхэд нэхэмжлэл гаргах, эсхүл тухайн иргэнд газар өмчлүүлэх шийдвэр гаргасан аймаг, нийслэлийн **Засаг даргад** шүүхэд нэхэмжлэл гаргах саналыг уламжлах;

- **30 дугаар зүйл. Иргэн өмчийн газраа нийтийн эдэлбэр, тусгай хэрэгцээнд түр ашиглуулах**

30.1. Иргэн өмчийн газраа **Засгийн** газар, аймаг, нийслэл, сумын **Засаг даргатай** урьдчилан тохиролцсоны үндсэн дээр гэрээ байгуулан тодорхой хугацаагаар нийтийн эдэлбэр болон улсын, аймаг, нийслэл, сумын тусгай хэрэгцээнд түр ашиглуулж болно.

- **34 дүгээр зүйл. Иргэний өмчийн газрыг дайчлан авах**

34.1. Олон хүний эрүүл мэнд, амь нас хохирох, мал, амьтан үрэгдэх, эд хөрөнгө, хүрээлэн байгаа орчинд их хэмжээний хохирол учруулахуйц газар хөдлөлт, хүчтэй салхи, ган зуд, үер болсон, түймэр, хүн, мал амьтны гоц халдварт өвчин гарсан зэрэг байгалийн болон нийтийг хамарсан гамшиг тохиолдсон, үйлдвэрийн томоохон осол гарсан, цацраг идэвхит болон химийн хорт бодис алдагдсан зэрэг гэнэтийн аюул, онцгой нөхцөл байдал бий болсон тохиолдолд түүний аюулаас хүн ам, мал, амьтан, эд хөрөнгийг хамгаалах, аврах, хор уршгийг нь арилгах арга хэмжээнд зориулан иргэний өмчийн газрыг хуульд заасан журмын дагуу нийслэл, аймаг, сумын **Засаг даргын** шийдвэрээр түр хугацаагаар дайчлан авч болно.

8. Монгол улсын нэгдсэн төсвийн тухай

- **3 дугаар зүйл. Төсөв, түүний бүрэлдэхүүн**

3.2.2.Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаас баталсан, аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг даргын бүрдүүлэн, зарцуулах төсвийг орон нутгийн төсөв гэнэ.

3.3. Орон нутгийн төсөв нь аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн төсвөөс бүрдэнэ.

- **9 дүгээр зүйл.Төрийн өмчийн хорооны бүрэн эрх**

2/орон сууц хувьчлах товчоог аймаг, нийслэлийн **Засаг даргатай** зөвшилцөн аймаг, нийслэл, сум, дүүрэгт байгуулах, татан буулгах;

- **10 дугаар зүйл.Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг даргын бүрэн эрх**

1. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн **Засаг дарга** төрийн өмчийн орон сууцыг хувьчлах талаар дараахь бүрэн эрхтэй:

- **13 дугаар зүйл.Магадлан шинжлэх хэсэг**

2. Аймаг, нийслэлийн **Засаг дарга** магадлан шинжлэх хэсгийн дүгнэлтийг үндэслэн хүн амьдрах шаардлага хангасан болон үл хангасан орон сууцны жагсаалтыг баталж, нийтэд мэдээлнэ.

- **14 дүгээр зүйл.Магадлан шинжлэх хэсгийн дүгнэлт**

1. Төрийн өмчийн хороо, аймаг, нийслэлийн **Засаг даргын** хамтын шийдвэрээр хувьчлах орон сууцны чанар, аваарь, осолгүйн байдал, ариун цэвэр, эрүүл ахуйн болон техникийн шаардлага хангасан эсэхийг тогтоож, тухайн орон сууц хүн амьдрах шаардлага хангаж байгаа эсэх талаар дүгнэлт гаргах бүрэн эрхтэй орон тооны бус магадлан шинжлэх хэсгийг байгуулна.

- **8 дугаар зүйл.Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, Засаг даргын бүрэн эрх**

8.2.Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн **Засаг дарга** орон сууцны талаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

8.2.1.нутаг дэвсгэртээ орон сууц хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөө болон орон сууцны хорооллын хэсэгчилсэн төлөвлөгөөний төсөл боловсруулж иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралд өргөн мэдүүлэх;

8.2.2.орон сууцны хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах;

8.2.3.орон сууцны мэдээллийн санг эрхлэн хөтөлж, холбогдох мэдээллийг орон сууцны асуудал хариуцсан төрийн захиргааны төв байгууллагад өгөх;

2.4. орон сууц хөгжүүлэх үйл ажиллагааг санхүүжүүлэх асуудлыг шийдвэрлэх

- **16 дугаар зүйл. Нийтийн зориулалттай орон сууцны байшинд үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэх**

16.3.Мэргэжлийн хяналтын байгууллага, аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн **Засаг даргын** Тамгын газар нь орон сууцны тухай болон холбогдох бусад хууль тогтоомж, тухайн орон сууцны Сууц өмчлөгчдийн холбооны дүрэмд заасны дагуу сууцандаа үйлдвэрлэл,

үйлчилгээ эрхэлж байгаа иргэн, хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааг хянан шалгана.

Сууц өмчлөгчдийн холбооны эрх зүйн байдал, нийтийн зориулалттай орон сууцны байшингийн дундын өмчлөлийн эд хөрөнгийн тухай

- **18 дугаар зүйл. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг даргын бүрэн эрх**

18.1. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн **Засаг дарга** дараахь бүрэн эрхтэй:

18.1.1. холбоог зохион байгуулах хурлын шийдвэрийг үндэслэн сум, дүүргийн **Засаг даргын** тамгын газар холбоог бүртгэх;

18.1.2. холбогдох хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээ авах, биелэлтэд хяналт тавих;

18.1.3. холбооны үйл ажиллагааг дэмжих;

18.1.4. холбоонд тухайн орон сууцны байшингийн ерөнхий төлөвлөгөөг үндэслэн дэвсгэр болон орчны газрыг газрын тухай хууль тогтоомжид заасны дагуу тодорхой болзолтойгоор гэрээний дагуу ашиглуулах;

18.1.5. хэд хэдэн холбоонд хамаарч буй орчны газрын тохижилт, үйлчилгээг хамтран хариуцах талаархи холбооны эрх, үүрэг, хариуцлагыг гэрээнд нарийвчлан тусгаж, хэрэгжүүлэхэд нь дэмжлэг үзүүлэх, хяналт тавих;

18.1.6. дундын өмчлөлийн эд хөрөнгийн засварт орон нутгийн төсвөөс зээл олгох, хөрөнгө оруулалт хийх хэмжээг тогтоох;

18.1.7. холбооны гишүүдийн хүсэлтээр болон шаардлагатай бол санаачлагаараа холбооны үйл ажиллагаанд эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтнаар хяналт, шалгалт хийлгэж, дүгнэлт гаргуулах.

9. Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуульд,

- **29 дүгээр зүйл. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг даргын бүрэн эрх**

Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн **Засаг дарга** тусгай хамгаалалттай газар нутгийн талаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

1/тусгай хамгаалалттай газар нутгийн талаархи төрийн бодлого, хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах;

2/өөрийн нутаг дэвсгэрийн тодорхой хэсгийг улсын тусгай болон орон нутгийн хамгаалалтад авах талаар санал боловсруулж зохих байгууллагад уламжлах;

3/байгалийн нөөц газар, дурсгалт газрын хамгаалалтыг эрхлэх.

10. Ойгоос хэрэглээний мод, түлээ бэлтгэж ашигласны төлбөрийн тухай

- **12 дугаар зүйл. Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт тавих**

Энэ хуулийн хэрэгжилтэд Улсын татварын алба, байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв, орон нутгийн байгууллага, бүх шатны Засаг дарга, хууль тогтоомжоор эрх олгогдсон бусад байгууллага, албан тушаалтан тус тусын эрх хэмжээний дагуу хяналт тавина.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуульд,

- **78 дугаар зүйл. Орон нутгийн өмчийн талаархи Засаг даргын бүрэн эрх**

1. Засаг дарга нь иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаас орон нутгийн өмчийн эд хөрөнгийн талаар гарсан шийдвэрийг Засгийн газрын бодлогод нийцүүлэн хэрэгжүүлэх үүрэгтэй.

2. Засаг дарга дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

1/ иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаас олгосон эрх хэмжээний дотор орон нутгийн өмчийг эзэмших, ашиглах, захиран зарцуулах;

2/ орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн эрх баригчийг томилох;

3/ орон нутгийн өмчийн төлөөлөгчийг томилох, өөрчлөх саналаа Хурлын Тэргүүлэгчдэд оруулах;

4/ орон нутгийн өмчийн эд хөрөнгийн нэгдсэн бүртгэл хөтлөх, эд хөрөнгийн тооллого явуулах ажлыг зохион байгуулах;

5/ орон нутгийн өмчит албан байгууллагыг шаардлагатай эд хөрөнгөөр хангах;

6/ орон нутгийн өмчийн эд хөрөнгийг Төрийн өмчийн хорооны мэргэжил, арга зүйн удирдлагын дор хувьчлах ажлыг зохион байгуулах;

7/ нутгийн өмч эрхэлсэн ажилтан буюу албыг шуурхай удирдах.

11. Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль

А. 18.1.Сум, дүүргийн Хурал нь Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурал, Засгийн газар, яам, агентлаг, дээд шатны Хуралд болон төрийн эрх бүхий бусад байгууллага, албан тушаалтанд хуулиар харьяалуулснаас бусад тухайн нутаг дэвсгэрийнхээ эдийн засаг, нийгмийн болон зохион байгуулалтын ямар ч асуудлыг хэлэлцэж бие даан шийдвэрлэх эрхтэй...

Б. 29 дүгээр зүйл. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг даргын нийтлэг бүрэн эрх

29.1.5.хүн амын нийгэм-соёлын үйлчилгээ, нийгмийн хамгааллын талаар:

а/нутаг дэвсгэртээ боловсрол, соёл, эрүүл мэнд, биеийн тамир, спортын талаархи төрийн бодлого, хууль тогтоомж, тухайн Хурлын шийдвэрийн биелэлтийг хангах ажлыг зохион байгуулах;

б/хуульд өөрөөр заагаагүй бол Хурлын шийдвэрийг үндэслэн тухайн орон нутгийн өмчит ерөнхий боловсролын болон мэргэжлийн сургууль, соёл, эрүүл мэнд, биеийн тамир, спортын байгууллагыг байгуулах, өөрчлөн байгуулах, татан буулгах;

в/нутаг дэвсгэрийн ариун цэвэр-халдваргүйжилтийн байдалд хяналт тавьж, хүн амыг гоц халдварт болон халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, уг өвчин гарч болох нөхцөл бүрдсэн буюу гарсан тохиолдолд нутаг дэвсгэртээ бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн онцгой дэглэм тогтоох;

г/хуульд өөрөөр заагаагүй бол нутаг дэвсгэрийн боловсрол, соёл, эрүүл мэнд, биеийн тамир, спортын байгууллагууд эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон стандарт, норм, нормативыг сахин мөрдөж байгаа эсэхэд тэдгээрийн харьяалал, өмчийн төрөл, хэлбэрийг харгалзахгүйгээр хяналт тавих;

д/нутаг дэвсгэрийнхээ хүн амын нийгмийн хамгааллын хөтөлбөрийг боловсруулж Хурлаар шийдвэрлүүлэх, гарсан шийдвэрийг хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, нийгмийн халамжийн зэрэг хууль тогтоомжид заасан санг бүрдүүлэх, захиран зарцуулах ажлыг ерөнхий удирдлагаар хангах;

12. Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай

- **7 дугаар зүйл. Ажил, мэргэжлийн чиг баримжаа олгох, зөвлөгөө өгөх, мэдээллээр хангах**

7.1.Хөдөлмөр эрхлэлтийн орон нутгийн алба хөдөлмөрийн зах зээлийн судалгаа тогтмол явуулж, иргэдэд мэргэжлийн чиг баримжаа олгох, ажил, мэргэжлээ сонгох, мэргэжлийн сургалтад хамрагдах нөхцөлийн талаар зөвлөлгөө өгөх, хөдөлмөрийн зах зээлийн мэдээллээр хангах, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг хөдөлмөрт бэлтгэх үйлчилгээ үзүүлнэ.

7.2. Энэ хуулийн 7.1-д заасан үйлчилгээ нь үнэ төлбөргүй байна.

7.3. Ажил, мэргэжлийн чиг баримжаа олгох, мэргэжлийн зөвлөгөө өгөх, мэдээллээр хангах үйлчилгээг ганцаар буюу хэсэг, бүлгээр зохион байгуулна.

- **8 дугаар зүйл. Ажилд зуучлах**

8.1. Хөдөлмөр эрхлэхийг хүссэн ажилгүй иргэн, ажил хайгч, ажилгүйдэлд өртөж болзошгүй иргэнийг хөдөлмөр эрхлэлтийн орон нутгийн алба бүртгэж, ажил олгогчийн эрэлт, хэрэгцээг үндэслэн ажилд зуучилна.

- **9 дүгээр зүйл. Мэргэжил олгох, давтан сургалтад хамруулах**

9.1. Хөдөлмөр эрхлэлтийн алба нь эрх бүхий мэргэжлийн сургалтын байгууллага болон ажил олгогчтой хамтран мэргэжлийн сургалтад хамрагдах хүсэлтэй дараахь иргэнийг мэргэжил олгох, давтан сургалтад хамруулна:

9.1.1. мэргэжилгүй, эсхүл мэргэжлийн ур чадвар доогуур хүн амын эмзэг бүлэгт хамрагдах ажилгүй иргэн;

9.1.2. эзэмшсэн мэргэжилд нь тохирох ажил олдохгүйгээс мэргэжлээ өөрчлөх шаардлагатай байгаа ажилгүйдэлд өртөж болзошгүй болон ажилгүй иргэн;

9.1.3. үйлдвэрлэлийн осол, хурц хордлого, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний улмаас мэргэжлээ өөрчлөхийг хүссэн ажил хайгч, ажилгүйдэлд өртөж болзошгүй иргэн;

9.1.4. мэргэжлийн онцлогоос шалтгаалан өндөр насны тэтгэвэр тогтоолгохоос өмнө ажилгүйдэлд өртөж болзошгүй болон ажилгүй болсон иргэн;

9.1.5. тухайн онд ерөнхий боловсролын сургуулийн 8,10 дугаар анги төгссөн, эсхүл хугацаат цэргийн албанаас халагдсан ажил, сургуульгүй иргэн;

9.1.6. хөдөлмөр эрхлэлтийн орон нутгийн албанд бүртгэлтэй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн;

9.1.7. сургууль завсардсан, насанд хүрээгүй хүн.

13. Нийгмийн халамжийн тухай

- **5 дугаар зүйл. Нийгмийн халамжийн асуудал эрхлэх байгууллага**

5.1. Нийгмийн халамжийн асуудлыг улсын хэмжээнд нийгмийн хамгааллын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, орон нутагт тухайн шатны Засаг дарга тус тусын эрх хэмжээний хүрээнд эрхэлнэ.

6.3. Нийгмийн халамжийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын даргыг Төсвийн байгууллагын удирдлага, санхүүжилтийн тухай хуулийн 45.1-д заасны дагуу нэр дэвшүүлсэн хүмүүсээс сонгож нийгмийн халамжийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүний саналыг үндэслэн Засгийн газар, аймаг, дүүргийн нийгмийн халамж үйлчилгээний байгууллагын даргыг нийгмийн халамжийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын даргатай зөвшилцөн тухайн шатны Засаг дарга томилж, чөлөөлнө

- **8 дугаар зүйл. Нийгмийн халамж, асрамжийн үйлчилгээний зохион байгуулалт**

8.1. Төрөлжсөн асрамжийн үйлчилгээг улс, бүс, орон нутгийн асрамжийн газар, нийгмийн халамжийн үйлчилгээг аймаг, дүүргийн халамж үйлчилгээний байгууллага, сум, хорооны нийгмийн үйлчилгээний төв, нийгмийн ажилтан тус тус үзүүлнэ.

14. Боловсролын тухай

• 27 дугаар зүйл. Боловсролын удирдлагын тогтолцоо

27.1. Боловсролын удирдлага нь боловсролын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв болон орон нутгийн байгууллага, засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн удирдлага, боловсролын байгууллагын болон түүний өөрийн удирдлагаас бүрдэнэ.

27.2. Боловсролын асуудал эрхэлсэн орон нутгийн байгууллага нь аймаг, нийслэлд боловсролын газар, нийслэлийн дүүрэгт боловсролын хэлтэс байна.

• 31 дүгээр зүйл. Сум, дүүргийн Засаг даргын бүрэн эрх

31.1. Сум, дүүргийн Засаг дарга тухайн нутаг дэвсгэртээ боловсролын асуудлаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

31.1.1. боловсролын тухай хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг зохион байгуулах;

31.1.2. хүүхдэд сургуулийн өмнөх болон бага, суурь, бүрэн дунд боловсрол эзэмшүүлэх, иргэнд суурь боловсрол нөхөн эзэмшүүлэх ажлыг захиргааны удирдлагаар хангах;

31.1.4. энэ хууль болон Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хуульд заасан журмын дагуу цэцэрлэг байгуулах тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээ олгох, улсын бүртгэлд бүртгэх;

31.1.5. аймаг, нийслэлийн боловсролын газрын сонгон шалгаруулалтын дүнг үндэслэн ерөнхий боловсролын сургуулийн захирал, цэцэрлэгийн эрхлэгчийг томилох, мөн газрын саналыг үндэслэн чөлөөлөх;

31.1.7. өөрийн орлогоо нэмэгдүүлэхэд боловсролын байгууллагад дэмжлэг үзүүлэх;

31.1.9. төрийн бус өмчийн боловсролын сургалтын байгууллагад хууль тогтоомжид заасан дэмжлэг, туслалцаа үзүүлэх;

31.1.12. хуульд заасан бусад бүрэн эрх.

15. Соёлын тухай

• 12 дугаар зүйл. Соёлын удирдлагын тогтолцоо

Соёлын удирдлагын тогтолцоо нь соёлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, Соёл, урлагийн хороо, засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн болон соёлын байгууллагын удирдлагаас бүрдэнэ

• 14 дүгээр зүйл. Иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурал, Засаг даргын бүрэн эрх

1. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурал тухайн нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд соёлын талаар дэвшүүлсэн зорилтын биелэлтийг дүгнэж, түүний хөгжлийн хэтийн төлвийг тодорхойлж, хяналт тавина.

2. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга тухайн нутаг дэвсгэрт соёлын асуудлаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

1/ төрийн соёлын бодлого, соёлын хууль тогтоомжийн дагуу соёл урлагийг хөгжүүлэх, иргэдийн соёлын эрэлт хэрэгцээг хангах, түүх, соёлын дурсгалт зүйлийг хамгаалахад чиглэсэн арга хэмжээг хөтөлбөртөө тусгаж, хэрэгжүүлэх;

2/ соёлын байгууллагуудын үйл ажиллагааг зохицуулж, хууль тогтоомжид заасны дагуу санхүүжүүлэх, тэдэнд дэмжлэг туслалцаа үзүүлэх, ажиллагчдын нийгмийн баталгааг хангах арга хэмжээ авах;

3/ Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгасан соёлын зорилтыг хэрэгжүүлэх ажлыг соёлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны холбогдох байгууллагатай хамтран

зохион байгуулах;

4/ угийн бичиг хөтлөх ажлыг Засгийн газраас баталсан журмын дагуу зохион байгуулах.

Баг, хорооны Засаг дарга харьяалах нутаг дэвсгэрийн хүн амын соёлын үйлчилгээг сайжруулах ажлыг холбогдох байгууллагатай хамтран зохион байгуулах, соёлын талаархи иргэний журамт үүргийн биелэлтийг хангуулах арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.

16. Биеийн тамир, спортын тухай

• 5 дугаар зүйл. Биеийн тамир, спортын төрийн удирдлагын тогтолцоо

5.1. Биеийн тамир, спортын төрийн удирдлагын тогтолцоо нь Улсын Их Хурал, Засгийн газар, биеийн тамир, спортын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, төрийн захиргааны болон нутгийн захиргааны байгууллагын удирдлагаас бүрдэнэ

• 10 дугаар зүйл. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг даргын бүрэн эрх

10.1. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга биеийн тамир, спортын талаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

10.1.1. нутаг дэвсгэртээ биеийн тамир, спортын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг зохион байгуулах;

10.1.2. тухайн нутаг дэвсгэрийн хүн ам, байгууллага, хамт олныг биеийн тамир, спортын арга хэмжээнд оролцуулах, түүнд шаардагдах хөрөнгийг жил бүрийн төсвийн төсөлд тусгах;

10.1.3. аймаг, нийслэл, дүүргийн Засаг дарга нь аймаг, нийслэл, дүүрэгт биеийн тамир, спортын хороог байгуулан ажиллуулах ба биеийн тамир, спортын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагатай зөвшилцөн тухайн биеийн тамир, спортын хорооны удирдлагыг томилж, чөлөөлөх;

10.1.4. сумын Засаг дарга нь биеийн тамир, спортын орон тооны бус арга зүйчийг гэрээ байгуулан ажиллуулах, чөлөөлөх;

10.1.5. хүн амын дунд биеийн тамирын хөдөлгөөн өрнүүлэх, спортыг хөгжүүлэх хөтөлбөр гаргаж, хэрэгжилтийг зохион байгуулах;

10.1.6. нутаг дэвсгэртээ биеийн тамир, спортын материаллаг бааз, боловсон хүчний чадавхийг сайжруулах арга хэмжээ авах, орон нутгийн онцлогт тохирсон спортын төрлүүдийг түлхүү хөгжүүлэх бодлогыг хэрэгжүүлэх;

10.1.7. биеийн тамир, спортын төрлүүдийг хөгжүүлэх чиглэлээр биеийн тамир, спортын холбоо болон бусад байгууллагатай хамтран ажиллах;

10.1.8. тухайн аймаг, нийслэлийн дүүрэг дэх биеийн тамир, спортын байгууламжийн 10-аас доошгүй хувийг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний онцлогт тохируулан тоноглох, түүнд шаардагдах хөрөнгийг жил бүрийн төсвийн төсөлд тусгах.

17. Эрүүл мэндийн тухай

• 5 дугаар зүйл. Эрүүл мэндийн удирдлагын тогтолцоо

Эрүүл мэндийн удирдлагын тогтолцоо нь Улсын Их Хурал, Засгийн газар, эрүүл мэндийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, эрүүл мэндийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага, засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн удирдлага, эрүүл мэндийн байгууллагын удирдлагаас бүрдэнэ

• 9 дүгээр зүйл. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын бүрэн эрх

9.1. Аймаг, нийслэл, сум дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал хүн амын эрүүл мэндийг хамгаалах, дэмжих талаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

9.1.2. хүн амын эрүүл мэндийн асуудлаар Засаг даргын тайлан, мэдээллийг хэлэлцэн дүгнэлт өгөх;

9.1.3. хүн амын эрүүл мэндийг хамгаалах, дэмжих талаар хөтөлбөр, шийдвэр гаргаж, хэрэгжилтэд хяналт тавих;

9.1.4. эрүүл мэндийг хамгаалах, дэмжих арга хэмжээнд төрийн болон төрийн бус байгууллага, иргэний хамтын оролцоог хангаж, үйл ажиллагааг нь уялдуулан зохицуулах;

9.1.5. хуульд заасан бусад бүрэн эрх.

• **10 дугаар зүйл. Бүх шатны Засаг даргын бүрэн эрх**

10.1. Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга хүн амын эрүүл мэндийг хамгаалах, дэмжих талаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

10.1.2. эрүүл мэндийн талаархи хууль тогтоомж болон дээд шатны байгууллагаас гаргасан шийдвэрийн биелэлтийг хангуулах, мэдээлэх;

10.1.3. нутаг дэвсгэртээ хүн амын эрүүл мэндийг хамгаалах, дэмжих ойрын ба хэтийн төлөвийг тодорхойлсон хөтөлбөр, чиглэл боловсруулж, иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралд оруулах, гарсан шийдвэрийн хэрэгжилтийг зохион байгуулах;

10.1.4. эрүүл мэндийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагатай зөвшилцөн нутаг дэвсгэртээ эрүүл мэндийн салбарын бүтэц, зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгох, зөв байршуулах, боловсон хүчин, материаллаг бааз, санхүүгийн нөөцийг зохистой хуваарилах;

10.1.5. байгалийн гамшиг, томоохон осол болон олон улсын хөл хориот өвчин гарсан тохиолдолд холбогдох арга хэмжээг шуурхай авах;

10.1.6. эрүүл мэндийг хамгаалах, дэмжих чиглэлээр идэвх, санаачилгатай ажиллаж байгаа байгууллага, хамт олон, аж ахуйн нэгжийг урамшуулах, сурталчилах ажлыг зохион байгуулах;

10.1.7. орон нутгийн эрүүл мэндийн байгууллагад ажиллаж байгаа эмнэлгийн мэргэжилтний нийгмийн баталгааг хангах, тогтвор суурьшилтай ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх ажлыг зохион байгуулах;

10.1.8. хуульд заасан бусад бүрэн эрх.

10.2. Сум, дүүрэг, баг, хорооны Засаг дарга хүн амын эрүүл мэндийг хамгаалах, дэмжих талаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

10.2.1. эрүүл мэндийн тухай хууль тогтоомж, иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал болон Нийтийн хурал, дээд шатны Засаг даргын шийдвэрийн хэрэгжилтийг зохион байгуулах;

10.2.2. нутаг дэвсгэрийн хүн амд үзүүлэх эрүүл мэндийн анхан шатны тусламжийн тэгш, хүртээмжтэй байдлыг хангах;

10.2.3. эрүүл мэндийг хамгаалах, дэмжих чиглэлээр нийтийг хамарсан арга хэмжээнд байгууллага, аж ахуйн нэгж, иргэнийг татан оролцуулах ажлыг зохион байгуулах;

10.2.4. нутаг дэвсгэрийн эрүүл мэндийн байгууллагыг шаардагдах боловсон хүчин, материаллаг бааз, санхүүгийн хувьд бэхжүүлэх;

10.2.5. хуульд заасан бусад бүрэн эрх.

18. Монгол улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай

- **18 дугаар зүйл. Сум, дүүргийн Хурлын бүрэн эрх**

18.1. Сум, дүүргийн Хурал нь Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурал, Засгийн газар, яам, агентлаг, дээд шатны Хуралд болон төрийн эрх бүхий бусад байгууллага, албан тушаалтанд хуулиар харьяалуулснаас бусад тухайн нутаг дэвсгэрийнхээ эдийн засаг, нийгмийн болон зохион байгуулалтын ямар ч асуудлыг хэлэлцэж бие даан шийдвэрлэх эрхтэй бөгөөд дараахь асуудлыг өөрийн онцгой бүрэн эрхэд хадгалж хэрэгжүүлнэ:

18.1.2. нутаг дэвсгэрийн эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн талаар

з/нутаг дэвсгэрийнхээ газрыг зүй зохистой ашиглах, үржил шимийг нь дээшлүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах бусад арга хэмжээний цогцолбор хөтөлбөрийг батлах;

- **29 дүгээр зүйл. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг даргын нийтлэг бүрэн эрх**

л/цэцэрлэгт хүрээлэн, зүлэгжүүлсэн талбай байгуулах, мод, бут сөөг тарьж ургуулах ажлыг зохион байгуулах;

29.1.4. дэд бүтцийн талаар:

а/харьяалах нутаг дэвсгэрийнхээ болон засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж хоорондын, түүнчлэн бүс нутгийн чанартай үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, нийгэм-соёлын зориулалттай барилга байгууламж барьж байгуулахад орон нутгийн болон хувийн хөрөнгө оруулалт хийх ажлыг дэмжиж, зохион байгуулах;

б/өмчийн бүх төрөл, хэлбэрт тулгуурлан харьяалах нутаг дэвсгэрийнхээ хүн амын тээврийн үйлчилгээний хэрэгцээг хангах ажлыг зохион байгуулах, уг үйлчилгээнд дагаж мөрдөх журам, стандартын биелэлтийг хангуулах;

в/орон нутгийн чанартай зам, гүүр, үер усны хамгаалалт, далан суваг барих, засварлах, тэмдэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах;

г/нутаг дэвсгэртээ харилцаа холбоог хөгжүүлэх, харилцаа холбооны үйлчилгээгээр хүн амыг хангах, шуудан солилцох, хүргэх хуваарь, чиглэлийг батлах;

д/нутаг дэвсгэртээ эрчим хүчний үйлдвэрлэл, хангамж, худалдаа, ахуйн үйлчилгээ, хот тосгоны орон сууц, нийтийн аж ахуй, үйлчилгээг хөгжүүлэх бодлого боловсруулах, хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах.

- **31 дүгээр зүйл. Сум, дүүргийн Засаг даргын бүрэн эрх**

31.1.6. нутаг дэвсгэрийнхээ үйлчилгээний байгууллагуудын эрүүл ахуй, ариун цэврийн байдалд хяналт тавьж, үйлчилгээний цагийн хуваарь тогтоох;

31.1.7. хот, тосгоны иргэдийг цэвэр усаар хангах, хог хаягдал, бохир ус зайлуулах, цэвэрлэх, мод, бут, сөөг, жимсний мод тарьж ургуулах, тохижуулах, гудамж талбайг гэрэлтүүлэх, үер усны хамгаалалт, далан суваг барих арга хэмжээ авах, түүнчлэн харьяалах нутаг дэвсгэрт нь барилга байгууламж барих, зам, холбооны шугам өөрчлөхөд оршин суугчдын санал авч шийдвэрлэх;

19. Авто замын тухай

- **6 дугаар зүйл. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг даргын бүрэн эрх**

6.1. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга авто замын талаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

6.1.1. авто замын сүлжээг хөгжүүлэх төрийн бодлоготой уялдуулан тухайн орон нутгийн авто зам, замын байгууламжийг барих, засварлах, арчилж хамгаалах бодлого боловсруулж төрийн захиргааны төв байгууллагатай хамтран шийдвэрлэх, хэрэгжилтийг

зохион байгуулах;

6.1.2. нутаг дэвсгэртээ авто замын тухай хууль тогтоомж, Засгийн газрын шийдвэр, төрийн захиргааны төв байгууллага, иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурлын шийдвэрийн биелэлтийг зохион байгуулах;

6.1.3. тухайн нутаг дахь авто зам түүний засвар, арчлалт, хамгаалалт, ашиглалтад хяналт тавих;

6.1.4. орон нутгийн чанартай авто замын санг бүрдүүлэх ажлыг зохион байгуулж зарцуулалт, гүйцэтгэлд хяналт тавих;

6.1.5. олон улс, улс, орон нутгийн чанартай авто зам, замын байгууламжийн бүрэн бүтэн байдал, ашиглалтын талаар нутаг дэвсгэртээ орших байгууллага, иргэнд үүрэг, даалгавар өгч биелэлтийг хангуулах;

6.1.6. байгалийн гамшиг, гэнэтийн бусад аюулын улмаас авто зам, замын байгууламжид эвдрэл, саатал гарч түргэн засварлах зайлшгүй шаардлага гарсан үед нутаг дэвсгэртээ байгаа аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэнээс тээвэр, холбооны хэрэгсэл, эд хөрөнгийг нөхөн олговортойгоор гаргуулах ажлыг зохион байгуулах, хүн хүчний туслалцаа үзүүлэх.

6.2. Нийслэлийн авто замын газрын даргыг авто замын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагатай зөвшилцөж нийслэлийн Засаг дарга томилж, чөлөөлнө.

6.3. Нийслэлийн авто замын газрын даргыг авто зам, тээврийн болон эдийн засгийн салбарын мэргэжилтэй, тухайн салбарт 3-аас доошгүй жил ажиллаж байгаа төрийн албан хаагчаас Төрийн албаны тухай хуулийн 17.1-д заасны дагуу сонгон шалгаруулж томилно.

* * *

Дүүрэгт гарч байгаа хүндрэл, түүнээс гарах арга зам

1. Сум болон дүүргийн статусыг ялгаатай тогтоож өгөх. Учир нь 20 000 хүнтэй сум, 240 000 хүн амтай дүүрэг ижил статустай байгааг анхаарч үзэх хэрэгтэй байна. Жишээ нь, хөдөө орон нутагт худаг, ус гаргах, малын тэжээл, бэлчээрийн менежмент гэх зэрэг асуудлуудыг шийдэх хэрэгтэй байдаг. Харин дүүрэгт гудамжны гэрэлтүүлэг, явган хүний зам, үерийн даланг ямар хөрөнгөөр барих гээд нийслэлд шийдэх асуудал нь хөдөө орон нутгаас ялгаатай юм. Тэгэхээр хот, дүүргийн асуудлыг хөдөө орон нутгаас салгаж, харьцангуй өөр байдлаар шийдэж, зааглаж өгөх шаардлагатай байна.
2. Орон нутагт орлогоо нэмэгдүүлж, зарлагаа хэмнэхийг урамшуулсан, тэр эх үүсвэр нь тэндээ үлдэж өөрөө мэдэж зарцуулдаг боломжийг хангасан тогтолцоог бий болгох хэрэгтэй байна. Одоогийн байдлаар орон нутгийн татварыг УИХ-аас хатуу зааж өгч байгаа нь нөгөө талдаа орон нутагт нэмэгдэл эх үүсвэр олох нөөц боломж, идэвхи санаачлагыг нь боогдуулж байна. Тэгэхээр орон нутгийн татварын ногдуулах хувь хэмжээний дээд доод хязгаарыг нь УИХ тогтоогоод энэ хүрээнд татвар ногдуулах хувиа нэмж бууруулах, хөнгөлөх чөлөөлөх асуудлаа тухайн шатны ИТХ-аар шийдэх эрх мэдлийг шилжүүлж болох юм.
3. Орон нутгийн төсвийн бие даасан байдлыг хангах, орон нутгийн төсвийн орлогын эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх боломжийг орон нутагт нь олгох зорилгоор орон нутгийн ИТХ-аас зарим төрлийн татварын хувь хэмжээг УИХ-аас баталсан хязгаарт багтаан тухайн орон нутгийн эдийн засаг, нийгмийн байдлаас хамааруулан тогтоодог системийг бий болгох
4. Дүүргийн төсвийн татварын орлогыг бүрдүүлэх суурийг өргөтгөх нь дүүргийн санхүүгийн харьцангуй бие даасан байдлыг тодорхой хэмжээгээр дээшлүүлэх

талтай байж болох юм. Тухайлбал, Монгол улсын нэгдсэн төсвийн тухай хуульд доорхи чиглэлээр зарим өөрчлөлт оруулж болох юм.

5. Бодит байдал дээр дүүргийн төсвийн татварын орлогыг бүрдүүлдэг бууны албан татвар, агнуурын нөөц ашигласны төлбөр, ан амьтан агнах, барих зөвшөөрлийн хураамж, байгалийн баялаг ашиглахад олгох зөвшөөрлийн хураамж, байгалийн ургамал ашигласны төлбөр, ойгоос хэрэглээний мод, түлээ бэлтгэж ашигласны төлбөр, түгээмэл тархацтай ашигт малтмал ашигласны төлбөр, ус, рашаан ашигласны төлбөр, орлогыг нь тухай бүр тодорхойлох боломжгүй ажил үйлчилгээ хувиараа эрхлэгч иргэний орлогын албан татварууд нь дүүргийн төсвийн бүрдүүлэлтэд өчүүхэн хэсгийг эзэлж байна.
 - Нийслэлийн дүүргүүд нь аймагуудтай харьцуулахад хүн, ам, нийгэм, эдийн засгийн бүтцийн хувьд дийлэнх үзүүлэлтүүдээр адил буюу илүү байгаа тул Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн тухай хууль дахь нийслэлийн төсвийг бүрдүүлж буй хотын албан татвар, ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр, газрын төлбөр, үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татвар, авто тээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийн албан татварын зохих хэсгийг шууд дүүрэгт төвлөрүүлэх саналтай байна.
 - Цаашилбал дүүрэгт төвлөрүүлэх ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр, нөөц ашигласны төлбөрийн хувийг нэмэгдүүлэх нь дүүргийн санхүүд чухал гэж үзэж байна.
 - Хуулийн төсөлд тусгасан татваруудаас гадна дархан цаазат бүс нутагт оршиж суугчдаас авах тусгай төрлийн татвар, агаар бохирдуулсны татвар зэргийг шинээр оруулах саналтай байна.
6. Улсын төсвийн тогтолцоог шинэчлэх, асуудалд иж бүрэн байдлаар хандаж, тогтвортой байдлыг хангах, үр ашигтай төсөвлөлт, гүйцэтгэл, тайлагналт, хяналтын систем бүрдүүлэх, төвлөрлийг сааруулах, төсвийн хөрөнгөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах ажиллагааны зөв, эрүүл тогтолцоог бий болгох, тухайлбал төсвийн төвлөрлийг задалж, орон нутаг, нийслэлд, нийслэлээр дамжин дүүрэгт захиран зарцуулах эрхийг тодорхой хэмжээгээр шилжүүлэх
7. Төрийн болон орон нутгийн өмчөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах үйл ажиллагааны төвлөрлийг сааруулж, орон нутагт хийгдэх улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын гүйцэтгэгчийг сонгон шалгаруулах, гэрээ байгуулах, хэрэгжүүлэх эрхийг орон нутагт нь шилжүүлэх.

* * *

Ашигласан материал

1. Дүүргийн эрх мэдэлтэй холбогдолтой хуулиуд www.legalinfo.mn
2. Нийслэлийн Баянгол дүүргийн засаг даргын тамгын газарт хийсэн ярилцлага.
3. www.medee.mn
4. www.mongolnews.mn

